

دانشگاه الزهراء(س)

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم تربیتی گرایش برنامه ریزی درسی

عنوان:

بررسی میزان توجه کتاب های درسی زبان آموزی دوره ابتدایی به مهارت های هوش هیجانی

استاد راهنما:

دکتر عباس علی غلامحسینی فریزهندی

استاد مشاور:

دکتر عذرا دبیری

دانشجو:

نرجس ربانی

شهریور ۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ

کلیه دستاوردهای این تحقیق
متعلق به دانشگاه الزهراء (س)
است.

چکیده:

در گذشته تصور می شد که تنها بهره هوش شناختی افراد (IQ) که جنبه کاملاً ژنتیکی دارد ضامن موفقیت افراد در زندگی است. بر پایه این تفکر، والدین و مربیان نمی توانستند برای بهتر عمل کردن بچه ها کاری انجام دهند و این بسیار ناامید کننده بود. اما سوالی در این جا مطرح می شود. " چگونه بعضی افراد با بهره هوشی بالا در زندگی به موفقیت های چشمگیری دست نمی یابند اما برخی دیگر با بهره هوشی متوسط، به طرز شگفت انگیزی پیشرفت می کنند و به موفقیت های بزرگی می رسند؟" به نظر دانیل گلمن، علت این تفاوت ها را باید در توانایی های جست که "هوش عاطفی" نامیده می شود و شامل آگاهی از احساسات خود(خود آگاهی)، توانایی کنترل و مدیریت احساسات و عواطف خود(مدیریت شخصی)، توانایی برانگیختن و تهییج خویشن (انگیزش)، آگاهی از احساسات دیگران(آگاهی اجتماعی) و توانایی برقراری ارتباط صحیح با دیگران(مدیریت رابطه) می باشد. تسلط بر هر یک از مهارت های هوش هیجانی زمینه لازم برای موفقیت در زندگی شخصی و اجتماعی را فراهم می آورد و انسان را در مسیر تعادل و پیشرفت هدایت می کند. این مهارت ها قابل آموزش هستند و از طریق آموزش آن ها می توان سرنوشت افراد را تغییر داد. در کشور ما، که نظام آموزشی متمرکز است کتاب درسی مهم ترین ابزار یادگیری به حساب می آید. در حقیقت کتاب درسی نقش محوری را در فرایند یاددهی و یادگیری به عهده دارد.

در این پژوهش کتاب های درسی زبان آموزی دوره ابتدایی از لحاظ پرداختن به مهارت های هوش هیجانی مورد بررسی قرار گرفته اند. اهمیت هر پنج مهارت مورد نظر گلمن نیز به یک اندازه در نظر گرفته شده است. لذا میزان تعادل ۲۰٪ می باشد.

روش پژوهش، تحلیل محتوا بود. جامعه آماری کلیه کتاب های فارسی (بخوانیم و بنویسیم) پایه های اول تا پنجم ابتدایی، منتشر شده در سال تحصیلی ۹۱-۹۰ می باشد. در پیدا کردن مصداق های مربوط به هر مهارت هوش هیجانی به مفهوم جملات کتاب ها توجه شده است.

یافته های این پژوهش نشان می دهد که در کتاب های درسی زبان آموزی دوره ابتدایی به مهارت آگاهی شخصی و روابط اجتماعی در حد متعادلی پرداخته شده است، در پرداختن به مهارت آگاهی اجتماعی افراط شده است و به مهارت مدیریت شخصی و انگیزش کمتر از حد لازم توجه شده است. بنابراین پیشنهاد می شود که مؤلفین کتاب های درسی زبان آموزی دوره ابتدایی در انتخاب و سازماندهی محتوای کتاب های درسی به ایجاد تعادل در ارائه هر پنج مهارت هوش هیجانی توجه نمایند و مصادیق بیشتری در ارتباط با

مهارت مدیریت شخصی و انگیزش را در کتاب های درسی بگنجانند. به گونه ای که در عرضه تمامی پنج مهارت حد کفایت و تعادل رعایت شود.

کلید واژه ها: کتاب درسی، هوش هیجانی، دوره ابتدایی

فهرست عناوین

۲	فصل اول: کلیات پژوهش
۲	مقدمه
۳	بیان مسئله
۵	اهمیت پژوهش و ضرورت آن
۷	اهداف پژوهش
۸	پرسش های پژوهش
۸	الف) پرسش های اصلی
۸	ب) پرسش های فرعی
۸	تعریف مفهومی اصطلاحات
۹	تعریف عملیاتی اصطلاحات
۱۲	فصل دوم: ادبیات و پیشینه پژوهش
۱۲	تعریف هوش
۱۳	تعریف هیجان
۱۴	تعریف هوش هیجانی
۱۶	هوش شناختی و هوش هیجانی
۱۷	تاریخچه هوش هیجانی
۲۱	مزایای استفاده از مهارت های هوش هیجانی
۲۳	رویکرهای کلی نسبت به هوش هیجانی
۲۳	دیدگاه سالووی و مایر
۲۵	دیدگاه بار-آن
۲۷	دیدگاه گلمن

۲۹	دیدگاه هایینز.....
۳۰	وجوه اشتراک دیدگاه های مختلف.....
۳۱	نظریه هوش های چندگانه گاردنر و ارتباط آن با هوش هیجانی.....
۳۱	مبانی نظریه هوشهای چندگانه.....
۳۲	توصیف مقولات هوشی هشتگانه در افراد.....
۳۴	جایگاه هوش هیجانی در نظریه گاردنر.....
۳۴	هوش هیجانی ذاتی است یا اکتسابی؟.....
۳۶	آموزش مهارت های هوش هیجانی در دوران کودکی و بستر خانواده.....
۳۸	آموزش مهارت های هوش هیجانی در بزرگسالی.....
۳۹	ضرورت آموزش مهارت های هوش هیجانی در مدارس.....
۴۱	جایگاه هوش هیجانی در برنامه درسی.....
۴۳	تعامل اولیا و مربیان برای آموزش مهارت های هوش هیجانی.....
۴۴	دوره ابتدایی.....
۴۴	اهمیت آموزش و پرورش دوره ی ابتدایی.....
۴۵	ویژگیهای دانش آموزان دوره ی ابتدایی.....
۴۶	نیازهای فرد در دوره ی آموزش ابتدایی.....
۴۹	اصول آموزش و پرورش دوره ی ابتدایی.....
۵۰	اهداف دوره ی ابتدایی.....
۵۱	اهداف ابتدایی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش.....
۵۵	اهداف پایه ی اول دوره ی ابتدایی.....
۵۵	اهداف پایه های دوم تا پنجم دوره ی ابتدایی.....
۵۶	برنامه درسی.....
۵۷	محتوا.....
۵۸	کتابهای درسی.....

۵۸	اهمیت کتابهای درسی
۵۹	ویژگیهای مطلوب کتب درسی
۶۰	برنامه درسی دوره ی ابتدایی
۶۱	برنامه درسی زبان آموزی دوره ابتدایی
۶۲	هدف های کلی برنامه ی آموزش زبان فارسی در دوره ابتدایی :
۶۳	محتوای برنامه درسی زبان آموزی:
۶۳	تصویر کلی ساختار کتاب های بخوانیم و بنویسیم
۶۴	مطالعات و پژوهش های انجام شده مرتبط در داخل کشور
۷۰	مطالعات و پژوهش های انجام شده مرتبط در خارج از کشور
۷۳	جمع بندی
۷۷	فصل سوم: روش پژوهش
۷۹	مراحل روش تحلیل محتوای توصیفی
۷۹	1- انتخاب جامعه آماری
۷۹	2- تعیین معیار توصیف
۷۹	3- انتخاب طبقه بندی
۷۹	4- تعیین واحد ثبت و واحد زمینه
۷۹	5- تشخیص عناصر هر طبقه و رمز گذاری اطلاعات
۷۹	6- تعیین روش آماری
۸۰	7- پردازش اطلاعات و نتیجه گیری
۸۲	فصل چهارم: ارائه یافته های پژوهش
۸۳	بررسی اجمالی کتاب بخوانیم پایه اول
۸۵	مهارت خود آگاهی
۸۶	مهارت خود کنترلی یا مدیریت شخصی
۸۶	مهارت انگیزش

۸۷	مهارت آگاهی اجتماعی.....
۸۷	مهارت مدیریت رابطه یا روابط اجتماعی.....
۸۹	بررسی اجمالی کتاب بخوانیم پایه دوم.....
۹۱	مهارت خود آگاهی.....
۹۲	مهارت خود کنترلی یا مدیریت شخصی.....
۹۳	مهارت انگیزش.....
۹۳	مهارت آگاهی اجتماعی.....
۹۴	مهارت مدیریت رابطه یا روابط اجتماعی.....
۹۶	بررسی اجمالی کتاب بخوانیم پایه سوم.....
۹۸	مهارت خود آگاهی.....
۹۹	مهارت خود کنترلی یا مدیریت شخصی.....
۱۰۰	مهارت انگیزش.....
۱۰۱	مهارت آگاهی اجتماعی.....
۱۰۱	مهارت مدیریت رابطه یا روابط اجتماعی.....
۱۰۳	بررسی اجمالی کتاب بخوانیم پایه چهارم.....
۱۰۵	مهارت خود آگاهی.....
۱۰۶	مهارت خود کنترلی یا مدیریت شخصی.....
۱۰۸	مهارت انگیزش.....
۱۰۹	مهارت آگاهی اجتماعی.....
۱۱۰	مهارت مدیریت رابطه یا روابط اجتماعی.....
۱۱۱	بررسی اجمالی کتاب بخوانیم پایه پنجم.....
۱۱۴	مهارت خود آگاهی.....
۱۱۵	مهارت خود کنترلی یا مدیریت شخصی.....
۱۱۶	مهارت انگیزش.....

۱۱۷.....	مهارت آگاهی اجتماعی.....
۱۱۸.....	مهارت مدیریت رابطه یا روابط اجتماعی.....
۱۱۹.....	ارائه یافته های مربوط به کتاب های کار (بنویسیم).....
۱۲۴.....	الف) پاسخ به پرسش های اصلی.....
۱۳۲.....	ب) پاسخ به پرسش های فرعی.....
۱۳۹.....	بررسی نتایج پژوهش انجام شده با پژوهش های پیشین.....
۱۴۰.....	بحث و نتیجه گیری.....
۱۴۲.....	محدودیت های پژوهش.....
۱۴۲.....	پیشنهادات پژوهشی.....
۱۴۲.....	پیشنهادات کاربردی.....
۱۴۴.....	فهرست منابع فارسی.....
۱۴۹.....	منابع انگلیسی.....

فهرست جداول

- جدول ۴-۱: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بخوانیم پایه اول:..... ۸۸
- جدول ۴-۲: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بخوانیم پایه دوم:..... ۹۵
- جدول ۴-۳: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بخوانیم پایه سوم:..... ۱۰۲
- جدول ۴-۴: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بخوانیم پایه چهارم:..... ۱۱۱
- جدول ۴-۵: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بخوانیم پایه پنجم:..... ۱۱۹
- جدول ۴-۶: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بنویسیم پایه اول:..... ۱۱۹
- جدول ۴-۷: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بنویسیم پایه دوم:..... ۱۲۰
- جدول ۴-۸: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بنویسیم پایه سوم:..... ۱۲۱
- جدول ۴-۹: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بنویسیم پایه چهارم:..... ۱۲۱
- جدول ۴-۱۰: جدول توزیع فراوانی مهارت های هوش هیجانی در کتاب بنویسیم پایه پنجم:..... ۱۲۲
- جدول ۵-۱: جدول توزیع فراوانی و درصد مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس اول:..... ۱۲۵
- جدول ۵-۲: جدول توزیع فراوانی و درصد مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس دوم:..... ۱۲۶
- جدول ۵-۳: جدول توزیع فراوانی و درصد مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس سوم:..... ۱۲۷
- جدول ۵-۴: جدول توزیع فراوانی و درصد مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس چهارم:..... ۱۲۹
- جدول ۵-۵: جدول توزیع فراوانی و درصد مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس پنجم:..... ۱۳۰
- جدول ۵-۶: جدول توزیع فراوانی و درصد مهارت های هوش هیجانی کلیه کتاب های پنج پایه:..... ۱۳۱
- جدول ۵-۷: جدول درصد و رتبه مهارت خود آگاهی در پنج پایه:..... ۱۳۳
- جدول ۵-۸: جدول درصد و رتبه مهارت مدیریت شخصی در پنج پایه:..... ۱۳۴
- جدول ۵-۹: جدول درصد و رتبه مهارت انگیزش در پنج پایه:..... ۱۳۵
- جدول ۵-۱۰: جدول درصد و رتبه مهارت آگاهی اجتماعی در پنج پایه:..... ۱۳۶
- جدول ۵-۱۱: جدول درصد و رتبه مهارت روابط اجتماعی در پنج پایه:..... ۱۳۸

فهرست نمودارها

- نمودار ۴-۱: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بخوانیم (فارسی) پایه اول: ۸۸
- نمودار ۴-۲: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بخوانیم پایه دوم: ۹۶
- نمودار ۴-۳: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بخوانیم پایه سوم: ۱۰۳
- نمودار ۴-۴: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بخوانیم پایه چهارم: ۱۱۱
- نمودار ۴-۵: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بخوانیم پایه پنجم: ۱۱۹
- نمودار ۴-۶: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بنویسیم پایه اول: ۱۲۰
- نمودار ۴-۷: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بنویسیم پایه دوم: ۱۲۰
- نمودار ۴-۸: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بنویسیم پایه سوم: ۱۲۱
- نمودار ۴-۹: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بنویسیم پایه چهارم: ۱۲۲
- نمودار ۴-۱۰: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب بنویسیم پایه پنجم: ۱۲۲
- نمودار ۵-۱: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس اول: ۱۲۵
- نمودار ۵-۲: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس دوم: ۱۲۶
- نمودار ۵-۳: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس سوم: ۱۲۸
- نمودار ۵-۴: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس چهارم: ۱۲۹
- نمودار ۵-۵: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کتاب های کلاس پنجم: ۱۳۰
- نمودار ۵-۶: نمودار ستونی مهارت های هوش هیجانی کلیه کتاب های پنج پایه: ۱۳۲
- نمودار ۵-۷: نمودار ستونی مهارت خود آگاهی در پنج پایه: ۱۳۳
- نمودار ۵-۸: نمودار خطی مهارت خود آگاهی در پنج پایه: ۱۳۳
- نمودار ۵-۹: نمودار مهارت مدیریت شخصی در پنج پایه: ۱۳۴
- نمودار ۵-۱۰: نمودار خطی مهارت مدیریت شخصی در پنج پایه: ۱۳۴
- جدول ۵-۱۱: نمودار ستونی مهارت انگیزش در پنج پایه: ۱۳۵
- نمودار ۵-۱۲: نمودار خطی مهارت انگیزش در پنج پایه: ۱۳۵
- نمودار ۵-۱۳: نمودار ستونی مهارت آگاهی اجتماعی در پنج پایه: ۱۳۶
- نمودار ۵-۱۴: نمودار خطی مهارت آگاهی اجتماعی در پنج پایه: ۱۳۷
- نمودار ۵-۱۵: نمودار ستونی مهارت روابط اجتماعی در پنج پایه: ۱۳۸

نمودار ۵-۱۶: نمودار خطی مهارت روابط اجتماعی در پنج پایه: ۱۳۸

فصل یک:

کلیات پژوهش

فصل اول: کلیات پژوهش

مقدمه

اغلب ما می توانیم راجع به افرادی فکر کنیم که هوش تحلیلی قابل ملاحظه ای دارند. مهارت هایی که به وسیله تست های هوش سنجیده می شود. ولی علیرغم این موضوع، مشکلات عظیمی در ارتباطات شخصی یا در کار و شغل خود دارند. واضح است که برای موفقیت در زندگی چیزهای بیشتری از آن چه روانشناسان به طور سنتی "هوش" نامیده اند، مثل توانایی استنباط تحلیلی و زمینه های کلامی و اجرایی، لازم است. مشخصات متعدد غیر شناختی ممکن است در عمل به موفقیت فرد کمک نمایند، عواملی مثل انگیزه ی پیشرفت، کارآمدی شخصی، ادراک اثر رفتار خود بر روی هیجان های افراد دیگر، توانایی تنظیم احساسات و همدلی و... (اکبرزاده ۱۳۸۳)

در بیست سال گذشته توجه بیشتری به هوش هیجانی در ابعاد مختلف زندگی خانوادگی، تحصیلی، شغلی و اجتماعی انسان معطوف گردیده است. پیش از این تصور می شد که بهره هوش شناختی افراد، تعیین کننده موفقیت آن ها در زندگی است. به همین دلیل مدارس برای ثبت نام دانش آموزان و به کارگیری معلمان در برنامه های مختلف، همچنین شرکت ها و کارفرمایان برای انتخاب پرسنل، از آزمون هوش شناختی استفاده می کردند. ولی در این سال ها دریافتند که هوش شناختی تنها شاخص موفقیت افراد نیست. امروزه نقش هوش هیجانی در موفقیت افراد، برجسته تر از هوش شناختی است. (مورتی بویز^۱ ۱۳۸۸)

هوش هیجانی، نوع دیگری از باهوش بودن است و شامل درک احساسات و عواطف خود و دیگران برای داشتن عملکرد مناسب در زندگی است. (همان)

انسان می تواند به منظور موفقیت و رضایت بیشتر در جنبه های مختلف زندگی و داشتن رفتاری هوشمندانه در مواجهه با چالش ها و سختی های زندگی، مهارت های هوش هیجانی را بیاموزد و در خود تقویت نماید. فقط کسانی که تلفیق مناسبی از عقل و عاطفه را به طور هم زمان به کار می برند، به نتایج و موفقیت های بزرگ دست پیدا می کنند. (برادبری^۲ ۱۳۸۸)

افرادی که موفق نمی شوند به موقع از هوش هیجانی خود استفاده کنند، به منظور کنار آمدن با اضطراب ها، تنش ها و نگرانی ها، و در بالا و پایین شدن های روحی-احساسی به روش های غیر موثر و چه بسا مضر متوسل می شوند. چنین افرادی بسیار بیشتر از دیگران مستعد ابتلا به اختلالاتی شامل نگرانی، تشویش، افسردگی، استفاده از الکل و مواد مخدر و حتی افکار مربوط به خودکشی هستند. همچنین هوش

¹ Mortiboys

² Bradberry

هیجانی تاثیر به سزایی در احساس خوش حالی و خوشبختی و رضایت درونی افراد دارد. کسانی که مهارت های هوش هیجانی را بیشتر به کار می برند، به راحتی و با صلح و تفاهم بیشتری در جامعه زندگی می کنند و به مراتب درگیری های کمتری با خود و دیگران پیدا می کنند. (همان)

هیجان ها می توانند یادگیری و موفقیت نهایی دانش آموزان را تسهیل یا تضعیف کنند. لذا عوامل اجتماعی و هیجانی نقش مهمی را بر عهده دارند. بنابراین متولیان امر آموزش و پرورش باید به این جنبه از تعلیم و تربیت به سبب منافی که برای تمام دانش آموزان دارد توجه بیشتری مبذول دارند. (زینس¹ و همکاران ۲۰۰۴ به نقل از کریم زاده ۱۳۸۸)

اگر می خواهیم کودکانی تربیت کنیم که در خانواده، محل کار و جامعه، افرادی کارآمد و توانمند و از سلامت روانی و جسمانی مناسبی برخوردار باشند، باید به آموزش هوش هیجانی و مهارت های اجتماعی-عاطفی آن ها اهمیت داده شود. (شریفی درآمدی ۱۳۸۶)

بیان مسئله

هوش هیجانی دارای نقش حیاتی در سلامت روانی - اجتماعی کودکان است و نبود هوش هیجانی در کودکان به معنای آماده بودن زمینه وقوع انواع مشکلات و مسائل و اختلالات رفتاری در آنها خواهد بود. کسانی که به مهارت های هوش هیجانی مجهز می شوند از احساسات و هیجانات خود آگاه تر هستند و می توانند در شرایط گوناگون بهتر از دیگران خود را مدیریت نمایند و تصمیم درست تری اتخاذ نمایند. هم چنین در رابطه با دیگران، می توانند احساسات آن ها را شناسایی نمایند و در ارتباطات اجتماعی موفق تر عمل کنند.

در حال حاضر آمار بالای اختلافات زناشویی در کشور ما حاکی از این است که زوج ها نمی توانند احساسات خود و همسرشان را به درستی شناسایی نمایند و نمی دانند که چگونه در مواقع گوناگون عکس العمل نشان دهند. اصطلاح عدم تفاهم را مطرح می کنند. در حالی که اگر طرفین مهارت های هوش هیجانی را بدانند بهتر می توانند به احساسات خود و همسرشان توجه کنند و رفتارهای مناسب تری را در پیش بگیرند.

همچنین آمار بالای زندانیان و پرونده های قضایی در کشور نشان می دهد که افراد زیادی در کشور ما وجود دارند که مرتکب جرم می شوند. در حالی که اگر این افراد مهارت های هوش هیجانی را آموخته بودند بهتر می توانستند احساسات و هیجانات خود را کنترل کنند، خواسته های خود را به تاخیر بیندازند و به نیازهای دیگران بیشتر توجه کنند. لذا مرتکب اعمالی چون دزدی، قتل، کلاهبرداری و ... نشوند. همچنین قسمت قابل توجهی از زندانیان، فرزندان خانواده هایی هستند که دچار اختلافات زناشویی بوده اند. که هوش هیجانی در رفع اختلافات زناشویی نیز کمک بسیاری می کند و در کم تر شدن آمار زندانیان نقش دارد.

¹ zins

جامعه ای که افراش در زمینه هوش هیجانی مهارت بیشتری دارند آمار زندانیان کمتری دارد. اختلافات زناشویی و قضایی در آن کمتر است بنابراین جامعه می تواند هزینه های مادی و معنوی را که صرف این امور می کند به موارد دیگری از جمله آموزش و پرورش، بهداشت و سلامت، خدمات عمومی و ... اختصاص دهد. در نتیجه مردم با آرامش بیشتری و با سطح رفاه بالاتری به زندگی ادامه دهند.

در قرن بیست و یکم علاوه بر توجه به رشد شناختی و پیشرفت تحصیلی باید به هوش هیجانی دانش آموزان هم توجه نمود و آن ها را برای همکاری و مشارکت در کار، تصمیم گیری های مسئولانه، مقاومت در مقابل فشار گروه های همسالان و نفوذ وسایل ارتباط جمعی آماده نمود. به طوری که بتوانند نقش سازنده ای در خانواده و اجتماع بر عهده بگیرند. (اکبرزاده ۱۳۸۳)

نقش مدارس این نیست که با آموزش علوم و ارزشیابی آن ها به دانش آموزان مدرک بدهند. بلکه مهم تر آن است که در قالب مجموعه ای از دروس معین، زمینه های رشد و تعالی، خردمندی، منش مطلوب و رشد قضاوت صحیح و رفتار سنجیده را که همانا پرهیز از واکنش های هیجانی نامناسب و افراطی است در آنان فراهم آورند. (شریفی درآمدی ۱۳۸۶)

همه متولیان امر آموزش و پرورش اذعان دارند که آموزش هر مهارتی در دوران کودکی بسیار آسان تر از بزرگسالی است، این مطلب درباره مهارت های هوش هیجانی هم صادق است. گلمن^۱ (۱۳۸۶) و گاتمن^۲ (۱۳۸۹) هم به این مطلب اشاره نموده اند و به اهمیت و چگونگی آموزش این مهارت ها در دوران کودکی توجه خاصی داشته اند.

در کشور ایران کتاب های درسی از مهمترین ابزار های آموزش و پرورش به حساب می آیند. معلمان مدت زمان زیادی از وقت کلاس را به موضوعات مطرح شده در این کتاب ها اختصاص می دهند و دانش آموزان در هنگام انجام دادن وظایف مربوط به مدرسه، بیشترین وقت خود را صرف خواندن و انجام دادن تمرین های کتاب های درسی می نمایند. در یک جمله آموزش و پرورش ایران کتاب محور می باشد. با توجه به اهمیت آموزش مهارت های هوش هیجانی در دوران کودکی و ارتباط بسیاری که کتاب های درسی با دانش آموزان برقرار می کنند، این پرسش برای پژوهش گر مطرح شد که کتاب های درسی دوره ابتدایی که جامعه هدف آن دانش آموزانی هستند که هنوز در دوران کودکی به سر می برند، چه میزان به مهارت های هوش هیجانی توجه داشته اند؟ و از آن جایی که اکبرزاده (۱۳۸۳) از ادبیات به عنوان نخستین منزل آموزش هوش هیجانی نام می برد، از بین کتاب های درسی دوره ابتدایی، کتاب های درسی زبان آموزی که همان کتاب های بخوانیم و بنویسیم هستند، انتخاب شده است.

¹ Goleman

² Gottman

اهمیت پژوهش و ضرورت آن

در گذشته تصور می شد که بهره هوشی علمی افراد (IQ) جنبه کاملاً ژنتیکی دارد و تجارب زندگی هیچ تاثیری روی آن ندارد و سرنوشت آدم ها در زندگی به مقدار زیادی به استعداد ذاتی آنها وابسته است. بر پایه این تفکر، والدین و مربیان نمی توانند برای بهتر عمل کردن بچه ها کاری انجام دهند و این بسیار ناامید کننده است. اما سوالی در این جا مطرح می شود. " چگونه افرادی با بهره هوش ی بالا در زندگی به موفقیت های چشمگیری دست نمی یابند اما افرادی با بهره هوشی متوسط، به طرز شگفت انگیزی خوب پیشرفت می کنند و به موفقیت های بزرگی می رسند؟" به نظر دانیل گلمن، علت این تفاوت ها را باید در توانایی های جست که "هوش عاطفی" نامیده می شود و شامل آگاهی از احساسات خود(خود آگاهی)، توانایی کنترل و مدیریت احساسات و عواطف خود(خود کنترلی)، توانایی برانگیختن و تهییج خویشتن، آگاهی از احساسات دیگران(آگاهی اجتماعی) و توانایی برقراری ارتباط صحیح با دیگران(مدیریت رابطه) می باشد. (گلمن ۱۳۸۶)

به طور خلاصه گفته می شود که میزان هوش شناختی افراد ضامن موفقیت آن ها در درازمدت و کل زندگی نمی باشد. بلکه ویژگی های دیگری برای برقراری ارتباطات مناسب انسانی و موفقیت در زندگی لازم است که هوش هیجانی نامیده می شود. (اکبرزاده ۱۳۸۳)

مفهوم هوش هیجانی توضیح می دهد که چرا دو فرد با بهره هوش شناختی (IQ) مساوی، می توانند به سطح کاملاً متفاوتی از پیشرفت و خوشبختی برسند. (برادبری ۱۳۸۸)

بر اساس تعاریف جدید، یک فرد تحصیل کرده فردی است آگاه، مسئولیت پذیر و علاقه مند. که برخی به این صفات پرخاشگر نبودن یا خشن نبودن را نیز اضافه می کنند. این اظهارات به این معنی است که علاقه سنتی بر مهارت های ذهنی چون هوشبهر IQ ، جای خود را به علاقه شدید و تمرکز بر مهارت های اجتماعی و عاطفی و هوشبهر عاطفی EQ و مهارت های هوش عاطفی داده است. دلایل گوناگونی برای این جابه جایی عنوان شده است که یکی از مهم ترین آن ها ، اطلاعات و آگهی هایی است که درباره عملکرد مغز و حافظه انسان به دست آمده است و بین یادگیری برای امتحان دادن و نمره گرفتن و یادگیری برای زندگی کردن در جوامع مدرن امروزی تفاوت قائل می شود. دلیل دوم اهمیت عوامل اجتماعی و عاطفی است. (سیاروچی^۱ و همکاران ۱۳۸۶)

تحقیقات گسترده در نشان می دهد که مهارت های هوش هیجانی ، در سطوحی به مراتب بالاتر و فراتر از تاثیرات شخصیت و هوش عمومی، نقش پراهمیتی را در زندگی تحصیلی، شخصی و اجتماعی کودکان ایفا می نماید. هیجان ها قادرند توجه را به هر سو سوق دهند. که این خود بر یادگیری ، حافظه و رفتار تاثیر می گذارد. مثلاً توانایی کنترل کردن هیجان ها می تواند به شاگردان کمک کند در کلاس درس تمرکز

¹ Ciarrochi

حواس داشته باشند و موقعیت های اضطراب انگیز را اداره نمایند. در واقع کودکانی که مهارت های بالاتری از لحاظ هوش هیجانی دارند، در مقایسه با کودکانی که از این لحاظ دارای مهارت های کم تری هستند، موفقیت های تحصیلی بالاتری را تجربه می کنند. (سیاروچی و مایر¹ ۱۳۸۸)

همچنین امکان دارد به واسطه تعامل برخی مهارت های هوش هیجانی با هوش عمومی، بتوان موفقیت هایی را از نظر تحصیلی پیش بینی کرد و گفت که کودکان متعلق به سطح هوش عمومی، بسته به سطح هوش هیجانی شان، به نحوی متفاوت عمل می کنند. مثلاً یک شاگرد باهوش که در خلال یک آزمون دچار اضطراب می گردد، ممکن است نتیجه مطلوبی به دست نیاورد چرا که استراتژی های موثر پرداختن به این مشکل را نیاموخته است. بنابراین تامین آموزش در زمینه مهارت های هوش هیجانی می تواند به توفیق بیشتر در امر تحصیل منتهی گردد. (همان)

آموزش مهارت های هوش هیجانی گذشته از مزایای تحصیلی به کودکان کمک می کند تا در آینده انسان هایی مفید برای جامعه و کشور خود باشند. (شریفی درآمدی ۱۳۸۶)

کودکانی که هوش هیجانی بیشتری دارند، انعطاف پذیرتر هستند، در مواجهه با مشکلات دستخوش غم، خشم یا ناراحتی می شوند، ولی بهتر می توانند خود را آرام سازند، ناراحتی را از خود دور کنند و فعالیت های سازنده را از سر گیرند. این کودکان با دوستان خود بهتر کنار می آیند و مشکلات رفتاری کم تر و گرایش کمتری به پرخاشگری و خشونت دارند. (گاتمن ۱۳۸۹)

یادگیری سواد عاطفی- اجتماعی به همان اندازه ی یادگیری ریاضی و خواندن اهمیت دارد. زیرا یادگیری بدون ارتباط با احساسات کودکان تحقق نمی پذیرد. برنامه های سواد آموزی هیجانی، سطح نمره های پیشرفت تحصیلی کودکان و عملکرد آنان را در مدرسه بهبود می بخشد. در مطالعات انجام شده، بارها نشان داده شده است کودکانی که فاقد مهارت های لازم برای کنار آمدن با ناراحتی های خود هستند و یا از مهارت گوش دادن یا تمرکز جویی، احساس مسئولیت کردن در مورد تکالیف خود یا اهمیت دادن به آموزش بی بهره اند، پیشرفت تحصیلی بالایی ندارند. بنابراین همان گونه که گلمن ادعا می کند سواد آموزی هیجانی توانایی یاددهی مدارس را افزایش می دهد. حتی در شرایط بحران و کاستن از بودجه ها هم می توان چنین استدلال کرد که این برنامه ها به معکوس کردن روند افت تحصیلی و تقویت مدارس در انجام دادن مأموریت اصلی خود کمک می کنند و ارزش سرمایه گذاری را دارند. (شریفی درآمدی ۱۳۸۶)

گلمن (۱۳۸۶) برای ملموس کردن اهمیت هوش هیجانی به آزمایشی اشاره می کند که بر روی کودکان چهار ساله انجام شده است. در این آزمایش کودک با یک عدد شیرینی در اتاقی تنها می ماند. به آن ها گفته می شود که اگر در حدود ۱۵-۲۰ دقیقه منتظر بمانند و به شیرینی دست نزنند، به آن ها دو شیرینی داده می شود. اما اگر نمی توانند منتظر بمانند می توانند همین یک شیرینی را بردارند و بخورند. در این

¹ Mayer

آزمایش توانایی مقاومت در برابر هیجان ها و به تاخیر انداختن آن ها (خودکنترلی) سنجیده می شود. قدرت تشخیصی این تست دوازده تا چهارده سال بعد ظاهر شد. زمانی که آن ها به سن نوجوانی رسیده بودند. تفاوت های اجتماعی و احساسی میان بچه های که آن تک شیرینی را برداشته بودند و کسانی که دو شیرینی برنده شده بودند، بسیار چشمگیر بود. این افراد در سن نوجوانی از نظر اجتماعی بسیار با کفایت تر، شایسته تر، کارآمدتر و متکی به نفس تر از دسته اول بودند. این افراد در مشکلات تسلیم نمی شوند و به رویاروی با آن ها می پردازند. افرادی مطمئن و قابل اعتماد که ابتکار عمل را در دست می گیرند. ظرفیت و توانایی به تاخیر انداختن امیال آنی در سنین کودکی، هسته اولیه همان کوشش های خارق العاده ای است که بعدها مثلا در بی خوابی و گرسنگی کشیدن برای درس خواندن جلوه می کند. گلמן ادعا می کند که تست تاخیر شیرینی در کودکی دو برابر نمره بهره هوشی می تواند نمره آزمون پیشرفت تحصیلی را در سال های بعد پیش بینی کند.

افراد معتاد و الکلی از مواد مخدر و الکل برای تسکین بخشیدن به نگرانی، خشم و یا افسردگی خود استفاده می کنند. در دوره های درمانی به آن ها مهارت های عاطفی مختلفی آموزش داده می شود تا بتوانند با نگرانی و اضطراب و افسردگی و خشم خود بهتر کنار بیایند و آن ها را کنترل کنند. چه قدر بهتر بود این درس ها در اوایل زندگی به آن ها داده می شد تا در این ورطه نمی افتادند. (گلמן ۱۳۸۶)

مؤلفان و برنامه ریزان آموزش و پرورش باید توجه خاصی به آموزش مهارت های هوش هیجانی داشته باشند. به خصوص در دوره ابتدایی که اثرپذیری کودکان از هر سن دیگری بیشتر است و آن چیزی که به کودک آموخته می شود همچون نقشی که بر سنگ حک می شود در ذهن و جان کودکان خواهد ماند.

اهداف پژوهش

بر اساس دیدگاه گلמן مهارت های هوش هیجانی به پنج دسته ی خود آگاهی هیجانی، مدیریت احساسات شخصی، انگیزش شخصی، آگاهی از احساسات دیگران و مدیریت ارتباط با دیگران تقسیم می شوند. با توجه به نوشتار فوق اهداف اصلی پژوهش حاضر به شرح زیر می باشند:

۱- شناخت مهارت های هوش هیجانی مورد نظر گلמן در محتوای کتاب های بخوانیم و

بنویسیم دوره ابتدایی

۲- ارتقا میزان توجه مسئولان و برنامه ریزان به اهمیت آموزش مهارت های هوش هیجانی.